

VYUŽITIE DROTÁRSKÝCH PRACOVNÝCH POSTUPOV PRI OPRAVÁCH FAJOK A VÝROBE FAJČIARSKÝCH POTRIEB

Katarína Hallonová

Považské múzeum v Žiline, Topoľova 1, 010 03 Žilina, hallonova@pmza.sk

Abstract:

Hallonová, K. 2011: The usage of wirecraft working practices on repairing pipes and production of items for smoking. Proceedings from the 1st Conference on “The history of the pipe production and pipe archeological findings in Slovakia”: 89 – 103

The article discusses the usage of wirecraft as specific way of folk repair profession which was based on hand processing of wire to repair pipes and production of items for smoking, which was not mentioned in scientific studies yet. Author analyzes the most common ways of pipe's damages and identifies the basic wirecraft techniques applied in their repairs on the basis of relatively large-scale reasearch of the materials preserved in data collection funds of Slovak Museums and private collections. It also deals with smoking tools which are constructed from hand - made wire, primarily pipe picks, which are typical products of wander wirecrafters, from the oldest forms of this products to the contemporary forms made by folk craftsmen or artists. In conclusion, author represents unique work of old wirecraftmen masters Jozef Holánik - Bakoľ and his sucessor Jakub Šerík, who at the end of 19. century, brought to the market luxury knitted wire utility decorative items, which were made by filigreed method, f.e. smoking kits and snuffbox for cigarettes, which resembled goldsmith's works.

Key words: wirecrafters, pipe collections, wirecraft techniques.

Opravy fajok v minulosti predstavujú v rámci fajkárskej problematiky marginálnu tému, ktorej poznanie komplikuje absencia prameňov i relatívne vzácny výskyt zachovaného trojrozmerného materiálu, rozptýleného v početných muzeálnych či súkromných zbierkach. To sú azda aj hlavné dôvody, pre ktoré sa jej doteraz nevenovala dostatočná pozornosť. Opravované fajky však predstavujú zaujímavý súbor mnohokrát veľmi pozoruhodných artefaktov, ktorým samotný spôsob opravy často, aj napriek poškodeniu, dodáva nový estetický rozmer. Ich štúdium tak prináša ďalšie informácie, ktoré umožňujú načrtnúť obraz nevšednej a bohatej histórie fajok v komplexnejšej podobe.

DROTÁRSKE OPRAVÁRENSKÉ PRACOVNÉ TECHNIKY

V odbornej i populárno-náučnej literatúre o fajkách (ale aj o drotárstve) sa v súvislosti s ich opravami sporadicky objavujú stručné zmienky, naznačujúce spojitosť práve s týmto ľudovým remeslom.¹ Aj v zachovanom zbierkovom materiáli sú opravy fajok najčastejšie realizované práve technikami vlastnými drotárskemu remeslu. Drotárstvo v minulosti predstavovalo špecifickú opravárenskú činnosť, založenú na ručnom spracovaní drôtu a plechu. Objavilo sa pravdepodobne v priebehu prvej polovice 18. storočia ako doplnkové pochôdzkové zamestnanie v hospodársky i sociálne najzaostalejších horských oblastiach severozápadného Slovenska – v okolí Žiliny, Bytče a na Kysuciach, ale aj na východe v oblasti Spišského Zámaguria, severne od Starej Ľubovne. V neskoršom období postupným prienikom drotárov do mestského prostredia a ich adaptáciou na nové trhové podmienky, orientované na výrobu, nadobudlo znaky remesla, vykonávaného tradičným dielenským spôsobom. Jeho vandrovná forma, zameraná na opravy však pretrvávala a v prvej polovici 20. storočia pred definitívnym zánikom drotárstva opäť prevládla. Vandrovní drotári sa zameriavali na opravy hlineného riadu alebo s využitím drôtu vykonávali drobnú údržbu najrozličnejšieho pracovného náčinia – najčastejšie z dreva, prútia, slamy, ale aj iných materiálov, využívaných v domácnostiach a pri hospodárstve. Od polovice 19. storočia sa zamerali aj na opravy plechového a smaltovaného riadu a naučili sa pracovať s plechom a cinom.

Najjednoduchším a najstarším pracovným postupom, využívaným pri opravách prasknutých hlinených hrncov, bolo ich sťahovanie jednou, alebo viacerými drôtenými slučkami. Tento spôsob sa však dal využiť len vtedy, ak poškodená nádoba ostala vcelku. Pokiaľ to jej tvar nedovoľoval, alebo ak sa keramika celkom rozbila, používali drotári techniku tzv. „haftovania“, pri ktorej poškodené miesta fixovali jednoduchými drôtenými svorkami. Úlomky najprv zlepili a potom po oboch stranách spoja šidlom, alebo malým vrtáčikom „nebožiecom“ proti sebe navrtali dierky. Cez ne prevliekli kúsok drôtu, jeho konce z vonkajšej strany nádoby pevne stočili a pokiaľ to bolo možné, sploštili kladivkom.

Náročnejšou, ale kvalitatívne vyspelejšou, trvanlivejšou a účinnejšou technikou bolo opletanie celej nádoby do drôtenej siete. Takto sa opravovali nielen poškodené, ale aj nové kusy, u ktorých mal výplet zabezpečiť vyššiu životnosť. Jeho typ a hustota záviseli od miery poškodenia, druhu opravovaného predmetu, ale aj od remeselných skúseností či zvyklostí samotného drotára. Najčastejšie sa používal základný výplet, pri ktorom drotár založil pod okraj nádoby a okolo jej dna drôtené obrúčky, medzi ktoré šikmo natiahol drôtené rebrá tak, že na bokoch keramiky vytvárali vlnovku s ostrými vrcholmi. Na túto osnovu následne v horizontálnom smere špirálovite navíjal drôt, pričom ho postupne obtáčal o vertikálne rebrá a primerane ťahoval. Vzniklo tak veľmi pevné pletivo s nerovnako veľkými trojuholníkovými, obdĺžnikovými či

---

¹ Napr.: HOLČÍK, Š.: Fajky. Bratislava: Tatran, 1984, s. 15; GULEJA, K.: Svet drotárov. Martin: Vydavateľstvo MS, 1992, s. 25; PAVLÍK, A.: Z dejín drotárstva. In: Svetom. 50 rokov výrobného družstva. Zostavil Dragan Ferko. Martin: Osveta, 1991, s. 8. a ďalšie.

štvorcovými, ale často aj celkom nepravidelnými okami, ktoré spoľahlivo dokázalo obnoviť pôvodné úžitkové vlastnosti opravovaného riadu. Základný drotársky výplet mal z technického hľadiska viaceré variácie, ktoré ho umožnili natiahnuť napríklad aj na dná nádob a lepšie prispôsobiť tvaru poškodeného predmetu. Na opletanie hlineného, prípadne kameninového kuchynského náčinia sa najčastejšie používal mäkký oceľový žiháný drôt a črepy drotári spočiatku lepili masou rozžutej chlebovej striedky zmiešanej so slinami, neskôr kašičkou z múky a vody.

Na ušľachtilejšie materiály – porcelán, majoliku a sklo využívali siete prevzaté z pracovných postupov známych zo spracovania textílií. Najmä technika šitej čipky umožňovala vytvárať úhladný pravidelný výplet, vytvorený vzájomným spletaním slučkových očiek, ktoré podľa spôsobu uťahovania vytvárali oblúkovité či kosoštvorcové formy. Napriek svojej subtilnosti mal výplet dostatočnú pevnosť a pri redukcii veľkosti očiek bol mimoriadne vhodný najmä na predmety menších rozmerov a bohato členených tvarov, napríklad fajok. Práca s jemnejšími medenými a mosadznými drôtmí kládla vyššie nároky na zručnosť, ale aj estetické cítenie remeselníka. Najšikovnejší drotári dokázali striedavým radením alebo reťazením očiek do stĺpcov či ich zoskupovaním do plôšok vytvárať pôsobivé ornamentálne vzory.

Medzi drôtom opravovanou keramikou sa objavujú aj nádoby opletané sieťou so šesťuholníkovými okami tzv. „zajačím pletivom“. Na zhotovenie nenáročný výplet však vykazoval horšie funkčné vlastnosti, keďže sa jeho napínacia sila rozkladala na množstve spojov jednotlivých ôk, preto sa v praxi využíval len málo.

Pri opravách plechového riadu drotári pracovali s cínom, nitmi a plechovými záplatami a využívali aj jednoduché klampiarske postupy. Menšie diery na nádobách cínovali a nitovali, väčšie plátali – „flekovali“ okrúhlymi plieškami, ktoré najprv na nákovke kladivom vyformovali do potrebného tvaru, potom priložili z oboch strán na deravé miesto, utesnili rozžutou chlebovou striedkou alebo kašičkou z múky a vody a spojili ich nitom, zriedkavejšie aj drôtenou svorkou známou z „haftovania“. Poškodené časti tiež spevňovali plechovými obrúčkami, alebo zničené diely, najčastejšie dná a uchá, vymieňali za nové. **(obrázok č. 1)**

VYUŽITIE DROTÁRSKÝCH PRACOVNÝCH POSTUPOV PRI OPRAVÁCH FAJOK

Fajky boli v minulosti v ľudovom prostredí všeobecne rozšírené a mimoriadne obľúbené a bývali aj bežnou súčasťou vybavenia vandrových drotárov. Tak ako väčšina vidieckeho obyvateľstva, zastrkávali si ich za opasok, šnúru na klobúku alebo ich nosili v koženej kapse či v zašitom rukáve dlhšieho súkenného kabáta tzv. „hune“. Neskôr, keď do ich oblečenia prenikali prvky mestského odevu, vkladali si ich do vreciek vesty či nohavíc, v zime ich zasúvali za sáru čižiem.² U drotárov možno pred-

---

² Bližšie o používaní fajok vo vidieckom prostredí HOLUBY, J. L.: O doháne. Zlatý fond denníka SME 2009, [cit. 12.11.2011]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/880/Holuby_O-dohane

pokladať, že mali k fajkám veľmi osobný vzťah, znásobený ešte neštandardným samotárskym životom, ktorý viedli. Bývali často ich jediným spoločníkom a dodávali im odvahu na dlhých a nebezpečných cestách. Na pomerne početných dobových ikonografických materiáloch sú drotári zobrazení s fajkou vo chvíľach oddychu, ale aj na vandrovke či pri portrétovaní v ateliéroch maliarov. **(obrázok č. 2)** Naproti tomu, autentických fotografií, ktoré zachytávajú fajčiacich drotárov sa zachovalo len málo. Na snímke remeselníkov z Kolárovcí zo začiatku 20. storočia fajka v rukách centrálne sediaceho majstra, pravdepodobne predáka skupiny, podčiarkuje jeho vedúce postavenie v komunite. **(obrázok č. 3)**

Prirodzené opotrebovanie fajok pri každodennom používaní v náročných podmienkach vandrovky poskytlo drotárom priestor na získanie prvých skúsenosti s ich opravami a je len prirodzené, že pri tom automaticky využili zručnosti a techniky, ktoré im boli dôverne známe. Drotárske pracovné postupy sa ukázali byť na tento účel dobre využiteľné a v zachovanom zbierkovom materiáli tieto techniky pri opravených fajkách jednoznačne prevládajú. Rastúca obľuba fajčenia priniesla so sebou druhovo i materiálovo pestrý sortiment fajok a úmerne s ich masovým rozširovaním narastal aj záujem o služby, zabezpečujúce údržbu a opravy. Tieto činnosti najčastejšie vykonávali drotári, ktorí tak zužitkovali svoje znalosti zo spracovania drôtu i plechu a ich spájania s rozličnými materiálmi.

Fajky poškodzovalo neopatrné zaobchádzanie a zlou technikou fajčenia sa prepaľovali. Keďže však k mnohým mali ich majitelia silnú citovú väzbu, hľadali možnosti, ako ich zachovať aspoň ako rodinnú relikviu. A tak, bez ohľadu na ich skutočnú hodnotu, dávali opravovať, hoci v menšej miere, aj lacnejšie druhy z hliny a dreva. Paradoxne, najmenej opráv si vyžadovali porcelánové fajky. Pre praktické použitie neboli najvhodnejšie a slúžili skôr ako spomienkový predmet. K poškodeniu tak dochádzalo zriedkavejšie, čo dokazuje aj ich veľmi slabý výskyt v zbierkových fondoch. Najviac boli fajčiari ochotní investovať do opráv drahých, často náročne umelecky spracovaných fajok zo sepiolitu, nerastu, ľudovo nazývaného aj „morská pena“, alebo „méršaum“. Obľúbený, ale krehký materiál pri neopatrnej manipulácii s fajkou často praskal. Tlak, vyvíjaný pri nasádzaní trúbeľky (pipasáru) na hlavičku fajky, spôsoboval okrem trhlín na krku aj pákový efekt, pôsobením ktorého sa fajka v ohybe dna hlavičky často lámala. Údery hlavičky o tvrdý predmet mali za následok jej praskanie, či odbitie okrajov, sporadicky dochádzalo aj k odtrhnutiu vrchnáčka, alebo uvoľneniu kovania.³

Na opravu fajok volili drotári pracovné postupy využívané tak pri údržbe plechového, ako aj keramického riadu. Podľa poškodenia ich opravovali nitovaním, cínovaním, oplechovaním, no najčastejšie opletaním do drôtených sietí. V zbierke Klubu historických fajok v Nitre sa nachádza fajka z morskej peny s hladkou tvarovanou hlavičkou, ktorá má na spodnej časti dierku uzavretú kovovým nitom. Z rovnakej kolekcie pochádza aj „méršaumka“, spevnená mosadznou obrúčkou v ohybe

---

³ Názvoslovie jednotlivých častí fajky prevzaté z publikácie GLOCKO, F.: Fajky a fajčiarske pomôcky zo zbierok Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Štúdio Harmony, s. r. o. 2007, s. 12.

dna hlavičky jednoduchého tvaru. Pod plieškom sú rozpoznateľné zvyšky neznámej látky, vzhľadom pripomínajúcej už spomínané „múčne lepidlo“, ktoré pliešok na poškodenom mieste mohlo fixovať a zároveň utesniť puklinu. **(obrázok č. 4)** V početných súboroch hlinených fajok slovenskej proveniencie z okruhu Banskej Štiavnice a Kremnice sa opravované fajky nevyskytujú. Vzhľadom na masovosť ich výroby a nízku cenu sa tieto obľúbené „ľudové“ fajky pravdepodobne nezvykli opravovať a po poškodení sa jednoducho vymieňali za nové. Doteraz jediným nájdeným exemplárom je „kremnička“, ktorej hlavičku spevňuje husté špirálovité vinutie mosadzného drôtu. **(obrázok č. 5)**

Podľa početnosti výskytu v zbierkových fondoch a v porovnaní s inými druhmi opráv sa zdá, že najbežnejšou opravou bolo v minulosti opletanie fajok do drôtových sietí. Fajky svojím rozmerom vyžadujú jemnejší a precíznejší druh výpletu s hustejšími a menšími okami, ktoré majú lepšie fixačné vlastnosti. Tradičné formy, vychádzajúce zo základnej drotárskej siete s viac či menej pravidelnými okami, prevzatej z praxe drôtovania keramických nádob sa preto na fajkách vyskytujú len zriedka. Najviac sa uplatňujú na rozmernejších typoch z hrubších materiálov, ako sú drevo a hlina. Jednou z mála výnimiek potvrdzujúcou pravidlo je fajka z morskej peny zo zbierkového fondu Podunajského múzea v Komárne, ktorá je opletená do klasickej riedkej siete z oceleového drôtu s trojuholníkovými a štvorcovými okami. **(obrázok č. 6)**

Viac sa v súvislosti s fajkami stretávame s výpletom, prevzatým z techniky šitej čipky. Opravované týmto spôsobom sa v dochovaných zbierkových kolekciami vyskytujú najčastejšie. Výplet vzniká pravidelným ukladaním slučkových očiek, rozložených rovnomerne po celej ploche alebo v radoch pod sebou. Podľa toho rozoznávame aj dva základné typy – s plošným a stĺpcovým vzorom. **(obrázok č. 7)** Sieť so stĺpcovým vzorom môže mať aj varianty, ktoré závisia od toho, či sú stĺpiky vedené kolmo, šikmo alebo sú lomené. **(obrázok č. 8)** Oba typy výpletu môžu byť použité samostatne, ale aj vo vzájomných kombináciách a vytvárajú tak jednoduché, ale aj zložitejšie ornamentálne vzory, tým pôsobivejšie, čím sú očka menšie. **(obrázok č. 9)** Zaujímavou ukážkou netypickej kombinácie viacerých typov pletiva je hlinená fajka zo zbierok Klubu historických fajok v Nitre. Plošný slučkový výplet, tvoriaci niekoľko radov pri valcovitej časti hlavičky, prechádza do lúčovito usporiadaného stĺpcového vzoru na jej guľovitom dne. Krk fajky uzatvára pás základného výpletu so štvorcovými okami. **(obrázok č. 10)**

Opravy fajok, najmä s využitím techniky šitej čipky, predstavovali veľmi špecifickú a náročnú prácu, ktorá od remeselníka vyžadovala mimoriadnu zručnosť, trpezlivosť a estetické cítenie. Zásah nesmel narušiť celkové výtvarné riešenie fajky, naopak musel rešpektovať tvar a dekór hlavičky, v kompozícii výrobku pôsobiť prirodzene a harmonicky dotvárať celok. Pokiaľ boli siete urobené precízne a s citom, popri svojej praktickej funkcii pôsobia ako druhotný dekoratívny prvok a najmä tvarovo jednoduchým fajkám bez výraznejšej ornamentálnej výzdoby pridávajú nový estetický rozmer.

Skutočným unikátom a príkladom majstrovskej drotárskej práce je fajka z morskej

peny zo zbierok Východoslovenského múzea v Košiciach. Výplet, zhotovený z veľmi tenkého mosadzného drôtu a miniaturizovaných očiek, má v tomto prípade skôr preventívnu a ochrannú funkciu. Je zhotovený veľmi náročným spôsobom, kedy cez spoje, ktorými sú jednotlivé slučky navzájom zviazané, priečne prechádzajú ešte dva vodiace drôty. Tak je dosiahnutá maximálna hustota výpletu, ktorý na fajke vytvára zaujímavý raster. Pletivo rešpektuje plastickú výzdobu fajky – cválajúceho koňa i ornamentálne motívy na dne hlavičky a falošné datovanie do roku 1800. Najpozoruhodnejším detailom na fajke je však malá dierka pod nohou koňa, cez ktorú prechádzajú vlákna výpletu tak, aby nenarušili vyrezaný výjav. **(obrázok č. 11)**

Okrem opletania fajok do drôtených sietí sa z drôtu zhotovovali aj niektoré ich chýbajúce časti napríklad vrchnáčky **(obrázok č. 12)** alebo sa drotárske techniky využívali na jednoduché opravy uvoľnených kovaní a viečok. **(obrázok č. 13)**

DRÔTENÉ ŠPARÁKY DO FAJOK

Drotárske pracovné techniky našli využitie aj pri výrobe niektorých fajčiarskych potrieb, najmä šparákov do fajok, ktoré patrili k najtypickejším výrobkom vandrových drotárov. Slúžili na prevzdušnenie tabaku a prečistenie dymového kanálka,⁴ preto sa zhotovovali v podobe rovnej, prípadne mierne ohnutej ihlice rôznych dĺžok, najčastejšie z tvrdšieho mosadzného, menej z oceľového a medeného drôtu, ukončenej jednoduchým očkom alebo dekoratívnou hlavicou. Bývala v tvare kruhu, kvapky, trojuholníka, d'atelinky či kríža, alebo v tvarových variáciách týchto foriem a často ju v najrôznejších kombináciách dopĺňali aj ďalšie ozdobné prvky – slučky, pružiny či husté špirálovité obtáčanie vodiaceho drôtu. Najefektnejšou bola hlavica z krížových ornamentov v kosoštvorcovej kompozícii. **(obrázok č. 14, 15)** Farár zo Stachova (okr. Louny, Česká republika), Karol Procházka (1865 – 1945), v knihe Kolárovičtí dráteníci uverejnil kreslený obrázok, na ktorom sú hlavice šparákov dokonca zdobené drobnými koráľkami.⁵ Kým fajčiari šparáky z iných materiálov mali najčastejšie priviazané šnúrkou spolu s kresadlom k miešku na tabak, drôtené šparáky sa pre svoj dekoratívny charakter stali súčasťou odevu. Nosili sa privesené na opasku, na pleci alebo na spone od košeľe a plnili funkciu mužského ľudového šperku.⁶

Šparáky do fajok boli prvé drôtené predmety, ktoré drotári, popri opravách keramiky začali vyrábať, spočiatku len pre vlastnú potrebu. Keďže z technologického hľadiska predstavovali veľmi jednoduchý, na spracovanie nenáročný produkt, neskôr ich zhotovovali najmä drotárski učni „džarkovia“, a tí ich spolu s pascami na myši aj

⁴ HOLČÍK, Š.: Fajky. Bratislava: Tatran, 1984, s. 12; STANISLAV, J.: Tajemství dýmky. Brno: Mostex Import-Export, 2008, s. 46.

⁵ PROCHÁZKA, K.: Kolárovičtí dráteníci. Národopisná studie. Praha: Cyrilo-Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1905, s. 9.

⁶ ÚLUV, Virtuálna galéria, Odevné doplnky [cit. 14.11.2011]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): (<http://www.uluv.sk/product/odevne-doplňky-1593/>); PIŠŤUTOVÁ, I.: Drotárske umelecké remeslo. In: Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita. Zborník z konferencie. Žilina: Považské múzeum V Žiline, 1992, s. 39.

predávali.⁷ Ako dokladajú viaceré dobové obrazové materiály, nosievali ich na krúžku, pripevnenom na remeni kapsy alebo privesenom na šnúrke, ktorá visela z pleca hune, niekedy aj z boku nohavíc. **(obrázok č. 16)**

Tradičné drôtené šparáky do fajok predstavovali v minulosti bežný, nenápadný a masovo vyrábaný predmet, ktorí ich majitelia nemali potrebu zvlášť chrániť ani opatrovať, preto dnes patria k veľmi vzácnym zachovaným historickým artefaktom a rekonštruovať históriu ich výroby nie je jednoduché. Ani dobová literatúra im nevenuje väčšiu pozornosť a zmieňuje sa o nich zväčša len v súvislosti so správami, viažucimi sa k fajčeniu fajky. O niečo viac informácií nájdeme v už spomínanej štúdií Karola Procházku⁸ a v reportážach z drotárskeho kraja, ktoré publikoval básnik a prekladateľ Martin Medňanský (1840 – 1899), avšak v jeho prípade sú fakty neúplné a ich vierohodnosť sporná. Píše napríklad, že slovenskí drotári zožali veľký úspech svojou kolekciou šparákov na krajinskej výstave v Prahe, bližšie však neupresňuje, o akú výstavu išlo, ani v ktorom roku sa konala. Na inom mieste v tom istom materiáli spomína obľúbenosť slovenských drotárov a ich výrobkov, najmä šparákov na Balkáne. So značnou „nadsádzkou“ opisuje rozprávanie drotára Tomáša Slávika z Divinky o tom, ako si turecký sultán objednal od miestnych majstrov kolekciu šparákov a tí mu ich do Carihradu poslali za vagón.⁹ Predstavu o šparákoch dopĺňa čiastočne zachovaný dobový obrazový materiál – najmä výtvarné práce a fotografie, zobrazujúce vandrovných drotárov, hoci aj v tomto prípade ide o materiál početne veľmi skromný.

Produkcia drôtených šparákov do fajok bola zviazaná s vandrovnými drotármi a ich odbyt úzko súvisel s obľúbenosťou fajčenia fajky. S postupným prechodom populácie na fajčenie cigár a cigariet a s ústupom drotárskeho remesla ich výroba prakticky zanikla. V 70. rokoch 20. storočia v rámci snáh o oživenie tradičnej práce s drôtom v ĽLUVe slúžili vzory pôvodných šparákov ako predloha na výrobu oceľových ražňov na opekanie mäsa. Autorkou návrhu bola výtvarníčka Janka Menkynová (1946) a realizoval ich ľudovoumelecký remeselník – drotár Ing. Vendelín Kapusník (1927 – 1994). V súčasnosti, aj keď sa opäť zvyšuje obľuba fajčenia fajok sa už šparáky ručným viazaním drôtu nevyrábajú. Ojedinelým experimentom v tomto kontexte bol projekt tvorivej dielne na tému „Šparák do fajky“, organizovanej v rámci V. ročníka Stretnutia drotárskych majstrov v Považskom múzeu v Žiline v roku 1995. Výsledkom práce 13 remeselníkov a výtvarníkov boli pozoruhodné, formálne i tematicky veľmi pestré, kolekcie šparákov. Predstavovali variácie na tradičné vzory s využitím štylizovaného ľudového aj klasického ornamentu, ale aj netypické formy pripomínajúce šperkárске či zlatnícke práce a netradičné moderné kreácie, mnohé v recesistickom duchu, z neobvyklých materiálov. Popri pozinkovanom, oceľovom, mosadznom a postriebrenom drôte autori pracovali s kamienkami, polodrahokamami,

⁷ MEDŇANSKÝ, M.: Co nového v Divince. Obrázek ze Slovenska. In: Obzor. Listy pro poučení a zábavu, 1894, č. 20, s. 299.

⁸ PROCHÁZKA, K.: Kolárovičtí dráteníci. Národopisná studie. Praha: Cyrilo-Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1905, s. 8 – 9.

⁹ MEDŇANSKÝ, M.: Co nového v Divince. Obrázek ze Slovenska. In: Obzor. Listy pro poučení a zábavu, 1894, č. 23, s. 346.

kovaným železom, rôznymi prírodninami (vaječná škrupina, sušené kvety), ale aj so súčasnými bežne vyrábanými fajčiarskymi potrebami. **(obrázok č. 17 – 19)** Kolekciu šparákov doplnili aj výtvarné kreácie akad. maliarky Blanky Šperkovej (1948) s vti-
pom reagujúce na tému fajčenia. **(obrázok č. 20)**¹⁰

FAJČIARSKÉ SÚPRAVY Z RUČNE VIAZANÉHO DRÔTU

Pozoruhodný typ drôtených fajčiarskych potrieb, zhotovených originálnym ručným pletením, môžeme nájsť v produkcii známeho drotárskeho rodu Holánikovcov a Šerikovcov, pôvodom z Dlhého Poľa (okr. Žilina). Najznámejší člen rodiny Jozef Holánik – Bakeľ (1863 – 1942) si v roku 1890 založil prosperujúcu drotársku dielňu vo Varšave, ktorá produkovala široký sortiment tradičných úžitkových predmetov. V snahe udržať svoje miesto na trhu v silnej konkurencii ostatných drotárskych podnikov, zaviedol na prelome 19. a 20. storočia do výroby nový druh luxusných úžitko-
vo-dekoratívnych predmetov – košíkov, kalichov, váz, šperkovnic, ale aj dóz na cigary a cigarety. Zhotovoval ich špeciálnou autorskou technikou, ktorá bola spojením šperkárskych, košíkárskych a drotárskych pracovných postupov, z jemných mosadz-
ných vopred stáčaných, spletaných, lisovaných či vrúbkovaných drôtov a hladkých aj zalamovaných pružín. Výsledný výplet bol majstrovskou filigránskou prácou a pripomínal textilnú čipku. Hotové výrobky pozlacoval alebo postriebroval a ich funkčnosť zabezpečoval podľa účelu predmetu sklenenými alebo plechovými vložkami. Jeho výrobky vo svojej dobe získali veľkú popularitu, najmä v bohatých meštianskych a šľachtických rodinách a exportoval ich do Ruska, Nemecka, Fínska, Turecka, Ázie i USA. V roku 1911 získal za ne hlavnú cenu Gran Prémio na prestížnej medzinárodnej priemyselnej a poľnohospodárskej výstave v Ríme, čo bolo najvyššie ocenenie, aké v minulosti slovenskí remeselníci dosiahli.

Výroba týchto produktov sa stala dobre stráženým rodinným tajomstvom. Majster Holánik ich vyrábala sám. Plietol ich ručne vo svojom varšavskom byte, len na prípravu niektorých komponentov používal stroje, ktoré si dal vyrobiť na objednávku podľa vlastných konštrukčných návrhov. Po I. svetovej vojne sa vrátil do vlasti a v práci pokračoval v rodnej obci. Na sklonku života zasvätil do ich výroby svojho zaťa Jakuba Šerika – Fujaka (1907 – 1988), ktorý sa stal jeho dôstojným nástupcom a kvalitou a precíznosťou práce sa plne vyrovnal svojmu učiteľovi. Sortiment výrobkov rozšíril o fajčiarske súpravy, ktoré pozostávali z podnosu, stojanu na zápalky, popolníka a dózy na cigarety. **(obrázok č. 21)** Na objednávku tieto predmety vyrábala až do svojej smrti. Dnes v rodinnej výrobnjej tradícii pokračujú jeho vnuci Ing. Jozef Šerík (1959) zo Žiliny a Juraj Šerík (1967) z Čadce.

Využitie drotárstva ako špecifického ľudového zamestnania, založeného na ručnom spracovaní drôtu pri opravách fajok a výrobe fajčiarskych potrieb je téma nová, v odbornej literatúre doteraz nespracovaná. Pre nedostatok písomných prameňov a literatúry je postavená predovšetkým na štúdiu trojrozmerného materiálu, zach-

---

¹⁰ HALLONOVÁ, K.: Premeny drôtu '95. Katalóg k výstave. Žilina: Považské múzeum v Žiline, 1995, s. 141 – 151.

vaného v zbierkach slovenských múzeí a v kolekciách súkromných zberateľov, ale aj ikonografického materiálu, viažuceho sa k drotárstvu zozbieraného zo Slovenska a z Čiech, ekranického materiálu z fotoarchívu Považského múzea v Žiline a dobovej tlače. Príspevok zhŕňa doteraz získané poznatky a je úvodom do problematiky, ktorá si zasluhuje hlbšiu pozornosť. Jej ďalší výskum tak môže priniesť nové zaujímavé fakty k histórii fajok, ale snáď ešte cennejšie poznatky k dejinám drotárstva.

Autorka ďakuje za poskytnutý študijný materiál a súhlas s jeho reprodukováním nasledujúcim inštitúciám a osobám: Klubu historických fajok v Nitre, Múzeu Jána Thaina v Nových Zámkoch, Múzeu mincí a medailí v Kremnici, Múzeu P. O. Hviezdoslava v Oravskom Podzámku, Múzeu v Kežmarku, Novohradskému múzeu a galérii v Lučenci, Podunajskému múzeu v Komárne, Považskému múzeu v Žiline, Slovenskému banskému múzeu v Banskej Štiavnici, SNM – Historickému múzeu v Bratislave, SNM – Etnografickému múzeu v Martine, Stredoslovenskému múzeu v Banskej Bystrici, Východoslovenskému múzeu v Košiciach, Záhorskému múzeu v Skalici, Západoslovenskému múzeu v Trnave, Prof. RNDr. Jozefovi Šteffekovi, CSc. z Banskej Štiavnice a členom Pipe Clubu J. I. M. v Nitre.

LITERATÚRA

GLOCKO, Filip, 2007: Fajky a fajčiarske pomôcky zo zbierok Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Štúdio Harmony, s. r. o.

GULEJA, Karol, 1992: Svet drotárov. Martin: Vydavateľstvo MS.

HALLONOVÁ, Katarína, 1995: Premeny drôtu '95. Katalóg k výstave. Žilina: Považské múzeum v Žiline.

HOLČÍK, Štefan, 1984: Fajky. Bratislava: Tatran.

MEDŇANSKÝ, Martin: Co nového v Divince. Obrázek ze Slovenska. In: Obzor. Listy pro poučení a zábavu, 20. 10. 1894, č. 20, s. 299 – 301.

MEDŇANSKÝ, Martin: Co nového v Divince. Obrázek ze Slovenska. In: Obzor. Listy pro poučení a zábavu. 5. 12. 1894, č. 23, s. 344 - 347.

PAVLÍK, Alojz, 1991: Z dejín drotárstva. In: Svetom. 50 rokov výrobného družstva. Zostavil Dragan Ferko. Martin: Osveta.

PIŠŤOVÁ, Irena, 1992: Drotárske umelecké remeslo. In: Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita. Zborník z konferencie. Žilina: Považské múzeum v Žiline.

PROCHÁZKA, Karol, 1905: Kolárovičtí dráteníci. Národopisná studie. Praha: Cyrilo-Methodějská tiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

STANISLAV, Jozef, 2008: Tajemství dýmky. Brno: Mostex Import-Export.

Internetové zdroje:

HOLUBY, Jozef Ľudovít: O doháne. Zlatý fond denníka SME 2009.http://zlatyfond.sme.sk/dielo/880/Holuby_O-dohane.

ÚĽUV, Virtuálna galéria, Odevné doplnky. <http://www.uluv.sk/product/odevne-dopluky-1593/>

ZOZNAM FOTOGRAFIÍ

Obr. 1: Drotárske opravárenské techniky (zľava hore): spevňovanie plechom, flekovanie, cínovanie; nitovanie; sťahovanie drôtenou obrúčkou; (zľava dole) opletanie keramiky – slučkový výplet; základný drotársky výplet; haftovanie. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 2: Gutsh a Rupp: Uhorskí predavači myších pascí, litografia, 12 x 18 cm, prvá polovica 19. storočia, SNM – Etnografické múzeum v Martine.

Obr. 3: Skupina drotárov z Kolárovcí, reprodukcia z knihy Karola Procházku: Kolárovičtí dráteníci, Praha, 1905, s. 12.

Obr. 4: Drotárske techniky prevzaté z opráv plechového riadu:

1. Fajka z morskej peny spevnená mosadzným plieškom, Klub historických fajok, Nitra. Foto: Anna Kucharčíková. 2. Fajka z morskej peny s profilovanou hlavičkou opravená nitovaním, Klub historických fajok, Nitra. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 5: Hlinená fajka tzv. kremnička, spevnená mosadzným drôtom, Klub historických fajok, Nitra. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 6: Fajky opravované základným drotárskym výpletom:

1. Fajka hlinená, ev. č. SH-1772, Podunajské múzeum v Komárne. Foto: Ladislav Szabó. 2. Fajka zo slivkového dreva, ev. č. H-4568, Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici. Foto: Filip Glocko.

Obr. 7: Základné typy slučkového výpletu:

1. Plošný slučkový výplet, fajka z morskej peny, ev. č. ND-910, Múzeum Jána Thaina v Nových Zámkoch. Foto: Anna Kucharčíková (detail).

2. Stĺpcový slučkový výplet, fajka z morskej peny, ev. č. D 2407, Považské múzeum v Žiline. Foto: Anna Kucharčíková (detail).

Obr. 8: Kombinácia viacerých typov slučkového výpletu s prevládajúcim stĺpcovým zalamovaným typom. Fajka z morskej peny, KH-6132, SNM – Etnografické múzeum v Martine. Foto: Filip Glocko.

Obr. 9: Jednoduchá hlavička fajky z morskej peny opletená do hustej siete slučkového výpletu, komponovaného do geometrických ornamentálnych vzorov, ev. č. KH-6074, SNM – Etnografické múzeum v Martine. Foto: Filip Glocko.

Obr. 10: Hlinená fajka so sieťou vytvorenou kombináciou viacerých druhov výpletov, Klub historických fajok, Nitra. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 11: Unikátny výplet na fajke z morskej peny, ev. č. F 3812, Východoslovenské múzeum v Košiciach. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 12: Hlinená fajka s dopĺňaným vrchnáčikom zhotoveným zo slučkovej siete, ev. č. H 415, Gemersko-malohontské múzeum, Rimavská Sobota. Foto: Filip Glocko.

Obr. 13: Drotárskym spôsobom „prišívané“ uvoľnené kovanie na fajke z morskej peny, ev. č. HK 1027, SNM – Historické múzeum Bratislava. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 14: Najstaršie tradičné typy šparákov do fajok, prelom 19. a 20. storočia, Klub historických fajok, Nitra. Foto: Anna Kucharčíková; šparák vpravo dole súkromná zbierka prof. RNDr. Jozefa Šteffeka, CSc., Banská Štiavnica.

Obr. 15: Hlavice šparákov do fajok, vychádzajúce z tradičných vzorov, prvá polovica 20. storočia. SNM – Historické múzeum Bratislava. Foto: Katarína Hallonová.

Obr. 16: Anonym: Drotár, akvarel 17 × 12,5 cm, 70. – 80. roky 19. storočia, SNM – Etnografické múzeum v Martine.

Obr. 17: Ručne viazané a tvarované šparáky do fajok:

1. Jiří Trnka, oceľový drôt, kamienny, 1995, ev. č. D 1516/2-9 a D 1517/1-3, Považské múzeum v Žiline. Foto: Filip Lašut.

2. Ladislav Fapšo, oceľový drôt, 2005, fond pomocného materiálu, Považské múzeum v Žiline. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 18: Ručne viazané a tvarované šparáky do fajok:

1. Remígia Biskupská, postriebrený a oceľový drôt, polodrahokamy, 1995, ev. č. 1518/1-6, Považské múzeum v Žiline. Foto: Filip Lašut.

2. Ing. Jozef Šerík, mosadzný drôt, 1995, ev. č. D 1512/1-4, Považské múzeum v Žiline. Foto: Filip Lašut.

Obr. 19: Netradične riešené šparáky do fajok:

1. Ladislav Jurovatý ml., kovaná patinovaná oceľ, pozinkovaný, medený a mosadzný drôt, 1995, ev. č. D 1510/1,2, Považské múzeum v Žiline. Foto: Filip Lašut.

2. Blanka Šperková, Náhrdelník pre fajčiarku (ev. č. D 1504) a Fajka so šparákmi (D 1503), postriebrený drôt, fajčiarska súprava na údržbu fajok, drevená fajka 1995, Považské múzeum v Žiline. Foto: Filip Lašut.

Obr. 20: Blanka Šperková: Tajný fajčiar, včelársky drôt, 1995, ev. č. D 1500, Považské múzeum v Žiline. Foto: Filip Lašut.

Obr. 21: Fajčiarska súprava Jakuba Šeríka – Fujaka (podnos D 1449, popolník D 1451, stojan na zápalky D 1452, kazeta na cigarety valcovitá D 447/a,b a kazeta na cigarety obdĺžniková D 2539), postriebrený mosadzný drôt, Považské múzeum v Žiline. Foto: Anna Kucharčíková.

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

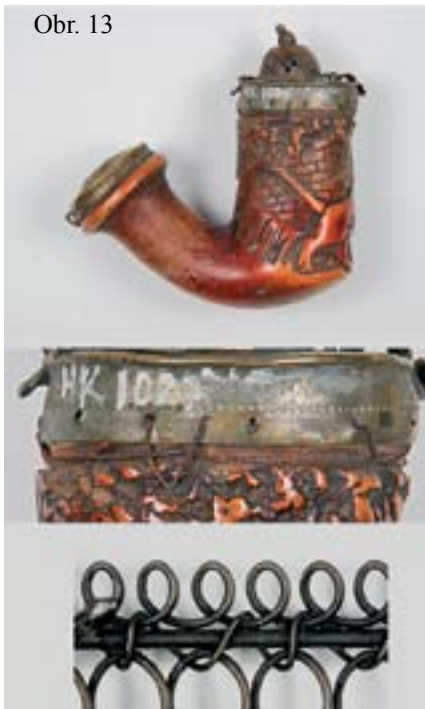
Obr. 11

Obr. 12

Obr. 13

Obr. 16

Obr. 14

Obr. 15

Obr. 17

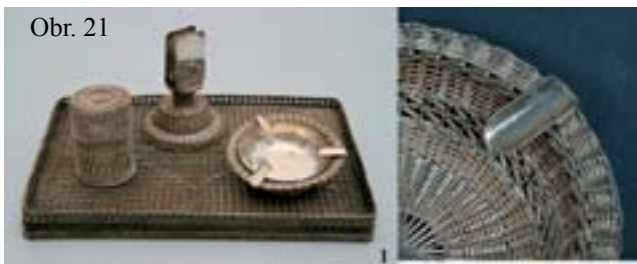
Obr. 18

Obr. 19

Obr. 20

Obr. 21

